

Iz ovog razmatranja o hrvatskim nazivima u sanitaciji okolice proizlazi nekoliko općenitih zaključaka koje su već inače iznijeli pojedini jezikoslovci.¹⁶

U stručnim knjigama i pojedinim rječnicima nalaze se mnogi hrvatski nazivi koji su jezično opravdani i stručno jednoznačni te se njima možemo koristiti.

Neki strani nazivi mogu se zamijeniti hrvatskima jednostavnim prevodenjem pomoću rječnika stranih jezika.

Tvorbenom jezičnom izgradnjom moguće je oblikovati nove riječi s obiljem znamenovanja koje u potpunosti mogu zamijeniti tuđice.

Preuzete grčke i latinske riječi u nazivima mogu se potpuno prilagoditi osobinama hrvatskog jezika, pa tako treba s njima i postupati. Posve je opravdano da uzmemo stranu riječ ako je ne možemo zamijeniti svojom narodnom, ali je pri tome važno načelo da stranu riječ oblikujemo po zakonima svoga jezika. Naša jezična izgradnja u prošlosti i sadašnjosti obiljem primjera potvrđuje to pravilo.

Medicinsko je nazivlje ujedno jezično i stručno pitanje. Ovo razmatranje o hrvatskim nazivima u sanitaciji okolice može poslužiti lingvistima za dalju razradbu načelnih pitanja, kao što su tvorba novih riječi i prilagodba stranih riječi hrvatskom jeziku. Moje odabiranje naziva i riječi koje ovdje zagovaram upravo je primjena načela koje su objavili jezični stručnjaci onako kako sam ih ja razumio. Koliko je to uspješno i opravdano, neka oni prosude.

ULOGA SUBJEKTIVNOG FAKTORA U RAZVITKU JEZIKA

Milorad Dešić

Nauka je davno utvrdila da je jezik društvenog karaktera, da je nastao u društva i u daljem svom razvitku postao najsavršenije sredstvo za sporazumijevanje. To su nepobitne činjenice od kojih uvijek treba polaziti kad se govori o jeziku, bez obzira na to ko ga proučavao: logičar, psiholog, filozof, sociolog ili lingvist. Ovo ističemo zbog toga što se u novije vrijeme među logičarima, pa i nekim lingvistima, sve češće čuju mišljenja da je jezik kojim smo se do sada služili neprecizan i nedovoljan za objašnjenje savremenih naučnih dostignuća, da bi zato trebalo stvoriti jezik sastavljen od tačnih i preciznih formula. Teško se u potpunosti složiti s takvim mišljenjem. Tačno je da se jezikom ne mogu iskazati svi prelive naših osjećanja i misli (na to se naročito

¹⁶ T. Beritić: Medicinska terminologija u svjetlu novog pravopisa, Lij. vjes., 83:390, 1965.
A. Buljan: Što narušava ljepotu hrvatskog jezika, Jezik, III, 91-93.
V. Loknar: O hrvatskosrpskom medicinskom nazivlju, Jezik, XI, 112-116.
V. Loknar: Kralješnica ili kičma u medicinskom nazivlju, Jezik XIII, 50-54.
P. Skok: O jezičnoj kulturi, Jezik, I, 1-3, 33-38.

pjesnici žale), ali se ni formalizovanim jezikom ništa više ne bi postiglo, iz prostog razloga što bi i on bio zasnovan na već postojećem, svakodnevnom jeziku.

Ističući društvenu uslovljenost jezika ne smijemo otići u jednu krajnost pa sve zakone koji vladaju u društvu mehanički prenijeti u oblast jezika. Zakoni jezičkog razvitka zavise od društvenih zakona, ali nijesu s njima identični. Kad bi bili, čime bi se onda bavila lingvistika?

Zadatak nauke o jeziku je određivanje jezičke prirode i otkrivanje zakonitosti jezičkog razvitka. Koliko lingvisti i gramatičari taj zadatak bolje ispune, toliko će lakše pratiti i usmjeravati na osnovu uočenih tendencija, razne pojave u jeziku. Oni, dakle, nijesu samo proučavaoci ili opisivači postojećeg stanja, kako se ponekad tvrdi, nego su i stručnjaci koji treba da u određenom pravcu usmjeravaju jezičke procese (dužnost im, prema tome, nije da donose zakone po kojima će se upravljati ti procesi, niti da narodu izdaju naredbe da se takvi zakoni obavezno poštuju). Tako smo došli do vrlo važnog pitanja: kakva je uloga subjektivnog faktora u razvitku jezika?

Odgovoriti na postavljeno pitanje nije moguće ako ne kažemo šta u ovom slučaju razumijevamo pod pojmom subjektivnog faktora. Ne pretendujući na preciznu i jedino moguću definiciju reći ćemo da je za nas subjektivni faktor u jeziku sva ona svjesna, smišljena ljudska djelatnost čija je posljedica ubrzanje odnosno usporenje osnovnih jezičkih procesa, koji su objektivnog karaktera, tj. postoje nezavisno od ljudske svijesti. Definicija će biti jasnija kad navedemo nekoliko primjera iz kojih će se vidjeti o kakvoj ljudskoj djelatnosti je riječ.

Lingvisti, kao što je već rečeno, uočavaju osnovne zakonitosti jezičkog razvitka. A gramatičari poslije svestrane analize jednoga jezika, poslije pronicanja u njegov sistem, u njegovu suštinu, daju normativnu gramatiku, u kojoj je u obliku jednog sistema predstavljeno stanje jezika u određenom periodu. Što je slika stanja vjernija, to je i normativna gramatika bolja, to će i ogrješenja o pravila koja ona preporučuje biti manje. Međutim, gramatika koja nije pravi odraz postojećeg stanja može da književnom jeziku nanese više štete nego koristi, umjesto da u njega unese reda, ona stvara još veću anarhiju, umjesto da doprinese daljem razvitku književnog jezika, ona ga koči. Jezička praksa je osnovni kriterijum za normiranje književnog jezika, za određivanje onoga što je u njemu pravilno ili što je nepravilno. Mogu gramatičari propisivati kakva hoće pravila, ali ako ona ne nalaze primjenu u jezičkoj praksi, ostaju samo neuspjelo pokušaj.

Uloga književnika u stvaranju književnog jezika nije mala. Dobri književnici, oslanjajući se na narodne govore, osvježavaju i bogate književni jezik. I ne samo to. Oni i sami stvaraju književni jezik, stvaraju nove riječi ili razvijaju nova značenja kod postojećih riječi, obogaćuju jezik raznovrsnim načinom izražavanja. Tako rade dobri književnici. Međutim, ima i loših književnika. Njihov jezik je najčešće suhoparan, po malo nategnut i vještački. Njihov

ve kovanice nijesu stvorene po ugledu na dobre narodne i književne riječi, niti po sistemu dotičnog jezika. Nije onda čudo što takve riječi, poput nedonoščadi, vrlo kratko žive. Za ovakve književnike ne bi se moglo kazati da su tvorci književnog jezika. Prije bi se reklo da su to oni koji svojim radom usporavaju realizovanje postojećih zakonitosti i tendencija u jednom jeziku.

Škola (naročito nastava maternjeg jezika) i fakultet takođe imaju znatnog udjela u formiranju i daljem razvitku književnog jezika. Glavni im je zadatak da upoznaju druge sa književnom normom (koju su već dali gramatičari) i da traže poštovanje te norme. Na taj način se jezička kultura obrazovanih ljudi podiže stalno na viši nivo.

Na osnovu ovoga što smo rekli, možemo zaključiti da su jezički stručnjaci, književnici i nastavnici maternjeg jezika tri osnovna elementa koji zajedno čine ono što smo nazvali subjektivnim faktorom u jeziku. Taj faktor, još jednom da kažemo, nije primaran. Odlučujući značaj imaju objektivne zakonitosti po kojima se jezik razvija, nezavisno od ljudske volje, a subjektivni faktor svojom svjesnom aktivnošću omogućuje, odnosno usporava, bržu realizaciju tih zakonitosti.

O S V R T I

O ZNAČENJIMA NEKIH RIJEČI

1. Pridjevi »različan« i »različit«

Na prvi se pogled vidi da su oba pridjeva načinjena od iste imeničke osnove kojoj su dodana dva različna nastavka (-an, -it). Takvih pridjeva ima više, npr. vječan – vječit, ponosan – ponosit, potreban – potrebit, uzoran – uzorit. U Pravopisnom rječniku zabilježena su oba pridjeva, kao i imenice koje su od njih izvedene (»različnost« i »različnost«). U Broz-Ivekovićeve Rječniku također se navode oba pridjeva s istim značenjem (verschieden, varius). Nema sumnje da su značenja tih pridjeva vrlo slična i da ih je često teško razgraničiti, te se zato oni veoma često zamjenjuju. Posljedica je toga ta da je upotreba pridjeva »različan« sve rjeđa, a pridjeva »različit« sve češća. No da ipak ta dva pridjeva nemaju uvijek posve jednako značenje, najbolje pokazuju primjeri u kojima se ne bismo lako odlučili da ih zamijenimo. Takav je primjer poslovice »Budalaština je različna« (Broz-Ivekovićeve Rječnik, str. 327). Tu se govori o jednom pojmu koji se javlja u više oblika, ali uvijek ostaje isti. Isto značenje ima pridjev »različan« i u ovom primjeru: »Ali različna riječ za tu upitnu zamjenicu nije dakako jedina razlika među tim dijalektima« (Jonke: Knjiž. jezik u teoriji i praksi, II izd., str. 189), gdje nikako ne bi odgovarao pridjev »različit« iz

istog razloga kao i u navedenoj poslovice, jer je riječ o istoj upitnoj zamjenici, koja ima samo drugačiji oblik u svakom dijalektu (što, ča, kaj). Tako je i u ovim primjerima: »...različna funkcija traži u izvjesnom smislu i različan izraz« (Jonke, o.c., str. 185); »Isto tako su oblici govornih rezonatora različni u svakoga pojedinca« (Stevanović: Gramatika sh. jez., III izd., str. 28), tj. ti oblici se međusobno razlikuju; »Po slaganju s imenskim riječima prijedlozi su različni« (Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hs. jez., IV izd., str. 155), tj. isti prijedlozi s različnim osobinama, npr. prijedlozi koji se slažu s jednim, s dva i tri padeža. Ovamo ide i prilog »različno« u primjeru iz Broz-Ivekovićeve Rječnika (str. 327): »Đavo koji se različno pretvarao...«, dakle govori se o istom pojmu (đavo) samo u različnim oblicima.

U rečenicama u kojima se izriče neka usporedba među pojmovima trebalo bi pridjevu »različan« davati prednost pred sličnim pridjevom »različit«, što mnogi pisci i čine, npr.: »A ipak su to dva različna pojma« (Jonke, o.c., str. 182), tj. narodni i književni jezik; »Za vokal »ě« (jat) dokazuje poredbeno gramatika da je postao od dva različna glasa...« (Maretić, Gram. i stil., II izd., str. 52); »...tako je i u vrlo mnogim riječima osnova različna od korijena« (Maretić: o.c., str. 254). Takav je i ovaj primjer u Broz-Ivekovićeve Rječniku (str. 327):